

Een kunstenaar in de waterstaat: interview met cineast Louis van Gasteren

C. Streefkerk

19

De filmmaker Louis van Gasteren heeft veel gedaan voor de popularisering van de Nederlandse waterstaat. Bekend is hij door zijn intrigerende films, boeken en posters, waarin hij een grote kennis van de geschiedenis van de Nederlandse waterstaat combineert met opmerkelijke visuele presentaties en markante invalshoeken. Naar aanleiding van het totstandkomen van zijn laatste werk, 'The Netherlands-Made in Holland' werd het volgende interview gemaakt.

S: Vertel eens iets over hoe 'The Netherlands-Made in Holland' tot stand is gekomen.

vG: Dat ging als volgt. Na het maken van de film en het boek geheten 'Een zaak van niveau', vond de première in Nederland plaats voor de Unie van Waterschappen. We hebben verschillende versies gemaakt: een Engelse, een Duitse en een Franse. Die hebben hun weg gevonden naar de televisiestations in het buitenland. Maar het gebruik van die buitenlandse versies deed het zogenaamde exportplatform van Rijkswaterstaat toch vragen: 'Zeg, kun je geen kortere versie maken?'. De film duurt 57 minuten, dus dat is net iets te lang voor een delegatie die bijvoorbeeld uit China op Schiphol aankomt en diverse zakelijke verplichtingen heeft af te wikkelen. Dus ik begreep heel goed wat ze wilden, ik kòn het alleen niet. Je kan natuurlijk sowieso al moeilijk in eigen vlees snijden. Ik heb het toen voorgelegd aan twee professionele organisaties die ik graag wil noemen want het is wel een curieus geval. De een heet Toonder Studio's en de ander Van Mierlo. Van beide kreeg ik de korte mededeling terug: 'Wij kunnen niet in die film snijden'. Dat zegt natuurlijk toch iets over het concept en de structuur van een werkstuk waar je drie jaar aan hebt gewerkt. Dat zit dus waterdicht in elkaar. Toen bleek dat ik er ook met derden geen film van 20 minuten van kon maken, ben ik er over na gaan denken. Dan is het einde van het lied toch dat je een nieuwe invalshoek moet zoeken en dan van scratch opnieuw beginnen. Ik vroeg mij toen af, welke fenomenen zijn er nu in dit land en hoe kun je die waarnemen in de ruimste zin van het woord. Ik kwam uit bij het gehoor en bij de geur. Daarna ben ik begonnen om op straat interviews te maken tegen een achtergrond van *chroma-key* met mensen die gewoon maar rondliepen in Nederland. Ik vroeg ze: 'Als u nu eens heel aandachtig luistert, wat hoort u dan?' Het resultaat was ongelofelijk. Er waren Amerikanen bij die zeiden dat ze het ruisen van water hoorden. Dat betekent iets over de manier waarop zij mentaal geconditioneerd zijn, voordat zij dit land binnen marcheren. Er waren anderen die vogelgeluiden hoorden. Deze mensen waren door Nederland getrokken en hadden blijkbaar meer vogels gezien dan Nederlanders. En dan waren er ook mensen die direct over de geur begonnen. Dus zo heb ik een serie interessante interviews gemaakt die een heel nieuw licht werpen op het thema: hoe ervaar je een land. Later heb ik mensen gesproken die zeiden: 'Als ik naar Singapore vlieg dan weet ik als ik uitstap, ik ben nu in Singapore, want dat ruik ik'. Wat heb ik die mensen gevraagd? Luister nou eens verschrikkelijk goed. Op zo'n moment speelde dan net een carillon en dan zeiden ze: 'ik hoor het carillon'. Dan

zei ik, 'Dat bedoel ik niet'. De aandacht waarmee die mensen daarna luisterden, die heb ik in close-up vastgelegd en daarachter kun je alles snijden wat je wilt. Daar kwam bijvoorbeeld het geluid van een stalen staaf achter die door iemand op een paar basaltblokken wordt geslagen om te voelen en horen of de kwaliteit van dat basaltblok goed is, maar ook of er onder dat basaltblok voldoende materiaal is, en of die goed en stevig op de dijk ligt. Of een paar tandwielen van hout uit een molen, die een eigen specifiek geluid hebben. Of het geluid van de schop die in het veen wordt gestoken. Ja, daaruit is tenslotte een filmpje van dertien minuten gerold en dat heb ik de "The Netherlands-Made in Holland" genoemd. Want het is ook duidelijk in het filmpje, dat we dit land zelf in elkaar gespijkerd hebben. De vraag in dat filmpje aan iedereen die dit land fotografeert, was: 'Zeg, nu heeft u ontzettend veel naar dit land gekeken, u legt het vast en neemt het mee naar huis, maar heeft u ook weleens naar dit land geluisterd?'

Inderdaad maakt de filmtechniek het mogelijk dat je in een prachtig landschap plotseling een kop kan inbrengen. Die kun je erin monteren en dan heb je iemand die luistert. Daarmee kun je een inkorting maken zodat je heel compact het verhaal vertelt van de eerdere produktie 'Een zaak van niveau', maar nu komt het in dertien minuten aan je voorbij. We hebben een paar trucages uit 'Een zaak van niveau' gehaald om duidelijk te maken wat nu zo'n dijkstructuur is en we hebben natuurlijk toch een beetje onze poëzie-instelling. 'Staat uw oor nog open?' wordt er gevraagd. Bij het geluid van de controle krijg je een passend beeld. Dan volgt het geluid van de seizoenen: de herfst en het rijzende water; het geluid van het ongemak, dus ondergelopen zomerdijken, slaperdijken en winterdijken. Daarop volgt het geluid van het antwoord. Meteen komen de dijkbouwers in de *picture* met bulldozers en allerlei activiteiten om de dijken op Deltahoogte te brengen. Ik vind het heerlijk om te kunnen melden dat ik op een congres van de geografen in Den Haag, waar de première plaatsvond en waar een paar duizend mensen bijeengekomen waren van alle landen van de wereld, een staande ovatie kreeg. En dat met die minieme tekst die de film heeft. Dat betekent dat het publiek alles wat je visueel aanbiedt herkent en dat mee naar huis neemt, inderdaad in dertien minuten. Zo'n film is een soort visitekaartje, net als 'Een zaak van Niveau' dat ook al was. Verder hebben we natuurlijk ontzettend plezier in de laatste zin van het filmpje bij de aftiteling: 'Het belangrijkste geluid moet nog komen'. Dan volgt er een pauze, je ziet een shot met een paar schoenen die over bestrating lopen en dan hoor je even een voetstap. Dan dringt het tot je door dat het een wonder is dat wij hier door dit land wandelen met droge voeten.

S: Het is inderdaad een term die nogal veel gebruikt wordt wanneer we aan niet-ingewijden iets van waterbouw willen uitleggen: 'droge voeten.' Die term is door jou gemunt, dacht ik.

vG: Ik moet eerlijk bekennen dat ik die term voor het eerst in het Zeeland-project 'Neeltje Jans' gelanceerd heb. Daarbij heb ik me rekenschap ervan gegeven dat het daar toch alleen maar om gaat. Dus die hele technologie van Nederland is erop afgestemd: de waterafvoer van de trottoirs en de bolling van de straat, de helling en de hemelwaterafvoer in de putten, of de hoogte van een dijk en de hoogte van een weg. Daar gaat het natuurlijk om, dat je je beweegt in dit land met droge voeten. Het is gewoon een wonder als je je realiseert dat toch tweederde van dit land onder zeeniveau ligt.

S: Je hebt net aangegeven hoe je recente produktie 'The Netherlands-Made in Holland' tot stand is gekomen en dat het inderdaad een geheel zelfstandig produkt is geweest met een nieuwe benadering. Toch zei je ook, dat het verhaal ervan hetzelfde verhaal is als van 'Een zaak van niveau'. Kun je eens in drie zinnen zeggen wat dit verhaal is?

vG: Dat is het wonder van het Nederlandse watermanagement; de basis waarop dat kan plaatsvinden: het Normaal Amsterdams Peil, en de door de eeuwen vergaarde

know-how op het gebied van de waterbouw, waardoor wij een exportartikel hebben dat sinds jaar en dag in het buitenland wordt gebruikt, van China en Japan, tot in India en Zuid-Amerika enzovoort. Dat heeft er mijns inziens toe bijgedragen dat wij ons toch wel één van de allerrijkste landen van de wereld kunnen noemen. Met het bruto nationaal inkomen dat over de grenzen wordt verdiend kunnen wij nu in dit land – het land van Sinterklaas – leven met sociale voorzieningen en een welvaart waar je niet goed van wordt. Deze drie punten zijn het eigenlijk. En ik heb dat altijd beschouwd als mijn visitekaartje. Ik ben een Nederlander en niemand heeft me gevraagd om die film te maken, het is dus ook geen opdrachtfilm. Hij is natuurlijk wel tot stand gekomen en het is een kostbaar project. Dat wil zeggen zo'n documentaire kost 1,2 miljoen, het boek 2 ton, dus bij elkaar 1,5 miljoen. Voordat ik dit land verlaat wil ik wel laten zien hoe hoog ik het acht dat je hier maar functioneert met droge voeten. Dat is niet een kwestie van mijn nationalistisch denken, ik ben ook geen Nederlander in die zin.

S: *'Een zaak van niveau' is wat ik zou noemen het magnum opus van je waterstaatsproducties. Maar je bent een veel veelzijdiger man. Je bent een kunstenaar en nog meer, maar natuurlijk vooral cineast. Welke plaats neemt 'Een zaak van niveau' nu in binnen je gehele werk?*

21

vG: Voor mij was het de afsluiting van mijn documentaire werk. Er liggen een heleboel films aan ten grondslag. Het uitkomen van 'Een zaak van niveau' was voor mij een moment dat ik dacht: het is afgelopen. Zo'n productie beheers je, maar nu was mijn boodschap verteld, afgehandeld. Als Nederlander, met de middelen die mij ten dienste staan – mijn film en mijn geluid – was dit wat ik te vertellen had. Toen was het eigenlijk voor mij uit en wilde ik terug naar de speelfilm.

S: *'Een zaak van niveau' was je belangrijkste waterstaatsproductie. Je hebt nog meer waterstaatsproducties gemaakt als ik het zo mag noemen. Het eerste wat ik van jouw op dit terrein zag was een Duitse productie: 'Höhe über Null' (1982) en 'N.N. im Rathaus' (1988).*

vG: Kijk, dat is nu een merkwaardig fenomeen. Wanneer je een project in het Stadhuis/Muziektheater bouwt in Amsterdam [het NAP-monument, red.], dan brengt Nederland dat nauwelijks op de televisie. Toen Nelie Smit-Kroes het NAP opende, zijn er opnames van gemaakt voor het journaal, maar Drees overleed toen plotseling. Het gevolg was dat het NAP in één zin werd afgehandeld en slechts geïllustreerd werd met één filmshotje, dat bovendien een misplaatst shotje was uit de Damstraat. De kranten heeft het niet eens gehaald. Dat zegt iets over de Nederlanders met hun verwende droge voeten die van Drees 'trekken'. Maar wat gebeurt er verder? Er staan Duitse televisieploegen op de stoep en die maken er een film over van drie kwartier: over het Normaal Amsterdams Peil, met de geschiedenis, hoe dat getransfereerd is aan de grens in 1875; dat het in Duitsland *Normal Null* heet; dat het Normaal Amsterdams Peil is doorgemeten tot aan Berlijn en het vanaf dat moment de standaard werd voor de Duitse waterhuishouding. Dan blijkt dat er in Duitsland een programma op de televisie met een ongelofelijke kijkdichtheid is. De Duitsers nemen kennis van technologische zaken. Ze zetten dus de tv aan om te kijken hoe hun waterhuishouding stoelt op die van Nederland en hoe die Nederlandse waterhuishouding in elkaar zit. Tot twee keer toe hebben ze daar een film over gemaakt. Daaraan voorafgaand heb ik de film gemaakt 'Nieuw dorp op nieuw land'. Dat betrof de bouw van het dorp Nagele in de Noordoostpolder.

S: *Wanneer was dat ongeveer?*

vG: Dat was in 1960 en wellicht is dat toch voor mij het moment geweest dat ik mij diepgaand rekenschap ben gaan geven van deze thematiek. Natuurlijk ben ik groot gebracht met de film over de sluiting van de Afsluitdijk van Ivens, met de muziek van Hanns Eisler. Maar om mijn leven nadien te laten bepalen door die

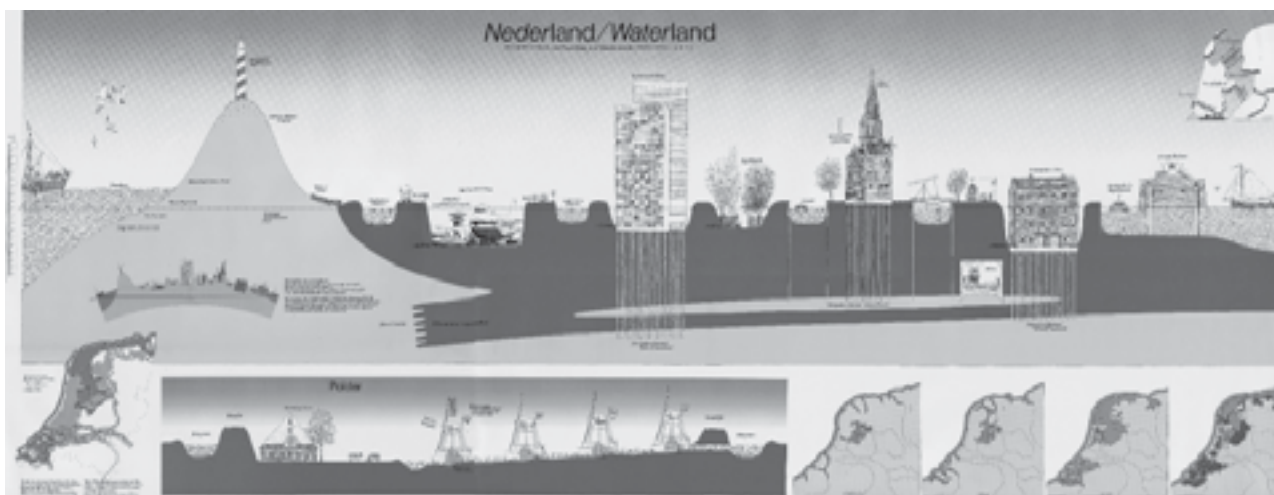
Nederlandse waterbouw dat had ik niet gedroomd hoor. Ik had als kunstenaar niet gedroomd dat ik die schilderijen zou maken: bolbewust denken, materie schilderijen en andere zaken; dat dat zo'n belangrijke episode in mijn leven zou worden. Behalve in dat NAP heb ik me ook verdiept in hoe het bestuurd wordt, wat zijn die waterschappen? Daarbij kwam de techniek. En zo kwam ik terecht in alle mogelijke projecten.

S: Ja, je vraagstelling is als het ware een intellectuele verdieping, maar je verdiept je ook altijd bijzonder in de details. Je doet enorm veel research. Je werk is heel nauwkeurig en je besteedt er de grootst mogelijke zorg aan. Kun je iets vertellen over hoe je die research inricht?

vG: Inderdaad ik ga heel ver en doe ook veel overbodigs. Ik lees nu allerlei boeken over rijswerkers. Ik ben me ervan bewust dat ik dat niet allemaal zal gaan gebruiken omdat ik één hoofdstuk moet schrijven in een boek. Maar als je zwemt in het water is het wel comfortabel om je ruim te bewegen, niet als in een badkuip. Aan mijn basis ligt de elektrotechniek. Ik heb me gespecialiseerd in geluid en zo ben ik in de film terecht gekomen. Maar ik dank de hemel dat ik dat gedaan heb, want ik kan methodisch iets benaderen. Ik heb me weleens afgevraagd hoe zou het zijn gegaan als ik in een laboratorium terecht was gekomen; als ik een discipline had gekozen en daar mijn leven mee had gevuld of als ik zorgvuldig wetenschappelijk werk had gedaan. Ik denk dat het gelukt was, maar ik heb helaas andere talenten erbij die me ook versplinteren. Je kan wel leuk praten over veelzijdigheid maar dat heeft ook zijn nadelen. Maar inderdaad, ik ga er tegenaan in de zin van literatuur bestuderen, de archieven in. Ik voel me reuze op mijn gemak bij mensen die research doen. Ik ben jaloers erop dat ze hun tijd doorbrengen in het Algemeen Rijksarchief, want daar heb ik het geduld niet voor. Ik moet 's nachts lezen. Overdag heb ik te veel om handen. Ik wil in mijn leven nog wat doen. Dat vergt systematiek en fiches, vervolgens moeten die per project geordend worden. Maar dat geldt niet alleen voor films die ik maak over waterstaat. Dat geldt ook voor een film als 'Hans het leven voor de dood'. Daaraan hebben we vijf jaar gewerkt met een hele ploeg. Dan zit je dus met een hele ploeg drie jaar lang in een montagekamer. Er zijn dan momenten waarop je moet zeggen: 'Zeg jongens, willen jullie nog verder met mij?', want het is jullie leven'. Die film moest af en die is dus afgekomen God zij dank. Hij duurde twee en een half uur. Hij heeft allerlei onderscheidingen gekregen. Niet dat ik ze daarom maak, maar dat is natuurlijk wel leuk. Je scoort toch op de een of andere manier. Je doet het niet voor niets, je krijgt de herkenning: niet eens de 'erkenning' maar de 'herkenning' bij het publiek. Zo'n resultaat vraagt een heel systematische redactie. Alle interviews worden uitgetypt. Al die teksten ken je daarna uit je hoofd, het betrof in dit geval 150 uur tekst. En met al die mensen die je kennen en al die teksten die horen bij die mensen ga je zo'n montagekamer in. Het monteren kun je natuurlijk niet alleen omdat je een klankbord nodig hebt. Je moet het in een collectief doen. Een film of een boek maken is nooit werk voor één man. Welk boek er ook gepubliceerd is, het is allemaal samen doen. De mensen hebben klankborden nodig, ze willen tegen iemand aanpraten ter toetsing. De toetsing is belangrijk. Eerst doe je onderzoek en daarna is het alleen maar een proces van toetsing.

S: Naast je cinematografische werk heb je posters gemaakt zoals 'Nederland/Waterland'. De Nederlandse waterstaatsgeschiedenis is een veel omvattend en moeilijk onderwerp. Ik heb al gemerkt dat als je die geschiedenis aan mensen uit wilt leggen, dat je aan die ene poster eigenlijk genoeg hebt om het hele verhaal te vertellen.

vG: Een groter compliment kun je me niet maken. Het is gekomen omdat ik zo moe werd van de buitenlandse bezoekers. Ik trek natuurlijk graag door het land. Vanaf de dijk laat ik ze zien: 'Kijk, daar ligt een boerderij op ingeklonken grond, de grond is vijf à zes meter gezakt en nu zit het dak van de boerderij bijna gelijk

aan de weg waar we op staan'. Om dat uit te leggen ging ik met blocnote en viltstift aan de gang. Op een gegeven moment was ik daar zo moe van dat ik dacht, dat moet anders kunnen. Toen hebben we een schets gemaakt met Kees van der Veer en zo kwam de eerste poster 'Nederland/Waterland' uit. Dat is een doorsnede van Nederland, in het bijzonder het gebied van Noord-Holland en Amsterdam en het beeld loopt verder door de duinen naar de Noordzee. Dan is in één klap het verhaal helder. Je ziet wat de betekenis is van zo'n NAP-lijn, dat Schiphol vier en een halve meter min NAP ligt en Watergraafsmeer min vijf. De vreugde die wij er zelf aan beleven is groot. Je rijdt naar de Kruislaan in Amsterdam, je gaat de Ringdijk af en je gaat inderdaad de polder in. Dan ben je je ervan bewust dat dit een polder in je eigen stad is met niveauverschillen en al. Wie staat er bij stil en wie weet het? Men loopt gewoon met droge voeten op de Middenweg en gaat de Linnaeusstraat in – *mir nichts dir nichts*. Toch ligt daar een Ringvaart, er wordt gepompt en er wordt een waterniveau gereguleerd. Die vanzelfsprekendheid, die vind ik werkelijk ongelooflijk.

Van die poster heeft Amsterdam natuurlijk meteen duizenden gekocht met de opdruk 'aangeboden door de gemeente'. Als er dan buitenlandse delegaties waren, gaf de burgemeester even een poster en hij kon weer aan het werk. Maar toen wilde Rotterdam er een hebben, dat werd toen Rotterdam/Europoort en voor Lelystad werd het Nederland/Polderland. Dat vraagt allemaal studie. Ik wil je vertellen dat we met de ambtenaren van Rotterdam maanden bezig geweest zijn. Die zeurden over een millimeter diepte van de ene haven en de andere haven, mijn goedheid! En dat staat er allemaal op!

S: *De posters van Nederland/Waterland, hoeveel zijn er daarvan ongeveer gedrukt?*

vG: Honderdduizenden en we gaan nu weer drukken. We moeten dus een beslissing nemen over het aantal. Dat ding is spotgoedkoop, erg handig voor buitenlanders om mee te nemen. Ik roep altijd maar: 'Fun for the kids'. Je stopt het in een attachékoffertje, je komt thuis, je zegt: 'Ik was in Nederland', je rolt die poster uit en je hebt meteen een verhaal.

Ik wil bij die posters nog iets toevoegen omdat het ook te maken heeft met de consequenties van dingen. Je initieert iets, ik geef toe, wij hebben dit geïnitieerd, en voor het eerst is een helder verhaal op posterformaat over de complexiteit van de Nederlandse waterhuishouding op de markt gekomen. Dat leidt tot een vraag van de Nederlandse Bank, die een uitbreiding krijgt in Amsterdam, om een cadeautje voor het personeel. Daar hebben we drieduizend posters voor geleverd. Toch is het een aparte tekening geworden want het is een aparte studie. We hebben een *approach* gemaakt met heel de geologische en archeologische ontwikkeling. Je ziet op die plaat de dieren uit het pleistoceen en aan de andere kant de geologische lagen.

Afb. 1. Nederland/Waterland, poster 120x44 cm. (Euro-book productions, Amsterdam).

Zo begrijp je iets van de structuur. Op de poster staan het Paleis van Volksvlucht en de Weesperpoort en dan steekt het gebouw van de Nederlandsche Bank eruit, met daaronder de langste heipalen van Nederland: 63 meter. Daarom moest de poster zo lang worden want ik moest 63 meter de grond in en zo moest ik wel in al die geologische lagen terecht komen. Dat is 9 à 10 maanden werk geweest aan research. Daar moet je wat voor aflopen en onderzoek doen, allemachtig. Want dat ding komt natuurlijk ook te hangen in een lokaal waar een hoogleraar geologie doceert. Ja, het is bijna interdisciplinair aangepakt. Het is wel verrijkend hoor.

Ik moet je toch eerlijk vertellen dat al de operaties die ik ondernomen heb uiteindelijk voortvloeien uit die ene keer toen ik in Schokland stond bij Van der Heide en de borstwering zag. Die ervaring en dat museumpje gaf een verdieping aan mijn bewustzijn over het leed dat daar geweest was. Op die korte golf van de Zuiderzee zijn zoveel vissersboten vergaan, mijn hemel zeg, dan sta je even stil. En later is die zaak ingepolderd en er was graan. Tjongejonge, dan zie je daar iets gebeuren. Dat wonder dat heb ik toen aangepakt. Ik ben naar de architect Mart Stam gestapt met de vraag: Mart, wat interessant dat dat dorp Nagele wordt gebouwd, waar komen die mensen vandaan? Het bleek toen dat die werden gerecruteerd uit de Nederlandse bevolking waarbij met een grote diversiteit rekening werd gehouden, protestant, katholiek, gereformeerd, zodat er een samenstelling ontstond die representatief is voor de samenstelling van de Nederlandse bevolking. Er werd ook een begraafplaats ingetekend. Ik zei: hoe heb je de maatvoering van die begraafplaats bepaald? Dat vond ik iets ongelofelijks. De mensen moesten nog van stad en land komen uit gehuchten met kronkelige weggetjes. Ze kwamen in de rechtlijnige Noordoostpolder terecht. Ze moesten hun leven nog voltrekken, ze moesten daar als landarbeiders het land omploegen, – de klei en het slib van de zeebodem -, ze moesten nog sterven en de begraafplaats was al klaar. Dat was voor mij het vertrekpunt. De eerste die begraven werd was een meisje dat was aangereden door een autobus, dus niet een landbouwer. Iedere keer als ik naar Nagele ga, loop ik even die begraafplaats op. Recent is de film over Nagele weer op de televisie geweest en bij de tentoonstelling in Rotterdam in het Architectuurmuseum is hij ook vertoond. Dan denk ik: het heeft allemaal zin gehad, je doet het niet voor niets. Dat is nou de kleine vreugde, dat je wordt uitgenodigd: ‘Kom eens naar Nagele!’ en ik lever dan commentaar op de bouw omdat ik met al die architecten ben opgetrokken. Ik had eigenlijk zelf wel architect willen worden. Ik heb daar grote affiniteit mee en dan zie je de tekortkomingen. Ik praat met de bewoners, die ik allemaal ken. De mensen zwaaiden en kwamen me tegemoet toen ik daar aan kwam lopen. Ze zijn nu ook weer een jaartje ouder. Zo zie je wat er sociologisch gebeurt. Zo’n dorp is geen landbouwersdorp meer want alles is gemechaniseerd. De landarbeiders zijn weggetrokken en er zijn Amsterdammers ingetrokken, die hun hond uitlaten en de grasterreinen liggen vol poep. Ongelofelijk zeg. Die veranderingsprocessen, dat is precies het interessante van die Nederlandse waterhuishouding. Natuurlijk is er al vanaf de tiende en elfde eeuw een continu proces van verandering geweest. En nu hebben we geen drieduizend waterschappen meer maar 140 of 80.

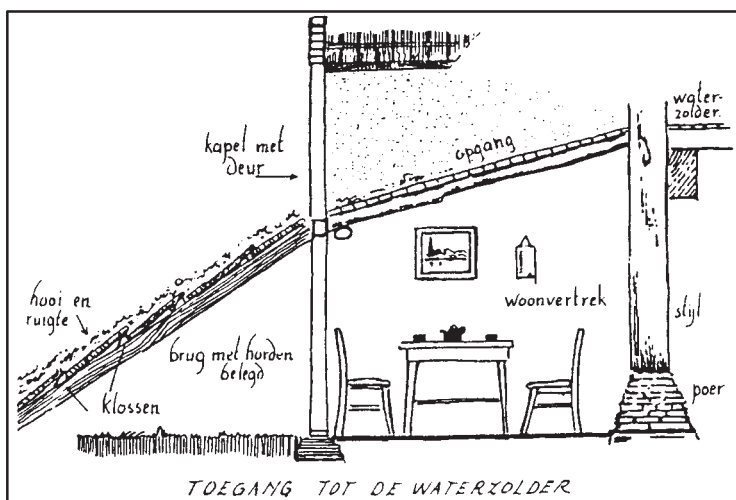
S: Je bent verwonderd over wat voor veel mensen alledaags is en je noemt ze ook verwend. De alledaagsheid van ‘droge voeten’. Dat wonder zie je in Nederland en daar ben je door geboeid. Je bent ook verwonderd dat je dat wonder in Japan zag.

vG: Ik had alleen de brief van de Japanners, n.a.v. de toekenning van de Sony-Award, die mij informeerden: ‘Wij hebben ook een peil en dat is het Aragawa Peil’. (De Gawa is een rivier, dus dat betekent Ararivier. Het Aragawa Peil is getransfereerd naar Tokyo-stad, dat ligt vlak naast het keizerlijk paleis, en dat heet het Tokyo Peil). ‘En dat zit op die en die hoogte ten opzichte van het Aragawa Peil’. Ik denk ‘peil, peil’? Dus ik kwam in Tokyo in dat gezelschap, waar ook de minister van het Ministry of Construction aanwezig was, – dat is onze Rijkswaterstaat – en die schoot ik meteen aan. Binnen 24 uur zat ik met een auto met chauffeur bij het Tokyo Peil. En wat zag ik daar, totaal onvoorbereid en niets wetend, dat peil was gekalibreerd door de heren

Lindo en Van Doorn. Die hadden van 1873 tot 1879 metingen gedaan aan de Ara-rivier, ze hadden het peil toen getransfereerd naar Tokyo en dat werd keizerlijk goedgekeurd. Het peil was op een platinaplaat gekalibreerd. Tjonge, mijn mond viel open want dat had ik allemaal niet geleerd op school. Trouwens, ik heb helemaal niks geleerd op school wat die waterhuishouding betreft. Ik voer nu een soort eenmans-guerilla om dat woord 'Nieuw Amsterdams Peil' eruit te krijgen want dat is 'Normaal Amsterdams Peil'.

Daar stond ik dan. Het was beslissend voor weer een nieuw blok in mijn leven en daar zit ik nu midden in. Want wat gebeurde er, ik ben me gaan oriënteren over de rol van andere Nederlanders die in Japan waren in de periode

van Van Doorn en Lindo op dat moment. Dat bleken mijnheer Rouwenhorst Mulder, mijnheer Thiessen en Kalis en noem maar op. Toen heb ik het reisgeld benut om rond te trekken, echt gericht op: Gôh, Esscher was hier ook, oh, dat is de vader van de graficus, allemachtig! Toen ik terugkwam heb ik gezegd: 'Jongens we moeten aan de slag'. Daarop heb ik een stichting opgericht met professor Van Gulik 'Vier eeuwen Nederlands-Japanse betrekkingen'. We hebben een beleidsplan opgesteld en daarna ben ik meteen uit de stichting getreden om als adviseur erbij betrokken te blijven. Ik heb een onderzoek ingesteld naar de rol van de Nederlandse ingenieurs in Japan. De stichting heeft mij gevraagd om daarover een film te maken. Nu komt er een film en een boek. Wij hebben net de research afgesloten, die heeft viereneenhalf jaar geduurd met drie man: twee vaste onderzoekers en ik zelf. Nu zijn we zo ver dat we de hoofdstukken gaan schrijven voor het boek. Daarin doe ik het hoofdstuk over de rijswerker Kalis die uit Sliedrecht vertrokken is en in Japan twee jaar heeft gewerkt op verzoek van Escher van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat. Je valt van de ene verbijstering in de andere. Om het project behoorlijk aan te pakken hebben we een selectie gemaakt: wie moeten we onderzoeken. Dat bleken er een achttal te zijn en daar zit natuurlijk ook een metselaar bij en een rijswerker. Dat waren mannen van de praktijk en de anderen, dat waren KMA-mensen en Delftenaren. Toen zijn we naar de families gegaan en dan moet je op zolder de brieven en de correspondentie zien te vinden. De periode waarin dit allemaal speelde was de tijd na 1868 toen de keizer van de Meiji (Verlichting) Japan openstelde. Hij trok buitenlanders aan om te kijken hoe hij het land wilde organiseren. Het woord 'prefecture' bijvoorbeeld komt van het Franse prefecture. Naar Frankrijk had men een delegatie gestuurd, ook naar Berlijn en verder half Europa door. Bij hun terugkomst rapporteerden ze aan de keizer. Het leek hem een goed systeem die prefecturen, dus hij besliste het zo aan te pakken en zo kwamen die prefecturen in Japan. Maar de Nederlanders waren al in Japan, al vanaf 1600. Er was daar zelfs een cultuur ontstaan van tolkenfamilies van vader op zoon, nou zeg, mijn ogen vallen nog iedere keer uit mijn hoofd. Er zijn daar handgeschreven encyclopedieën. Onder het woord *k* van kerk, – ga er maar aan staan als Japanse tolk – vind je dan: kerkgang, kerkpad, en dat is allemaal genoteerd in Japanse karakters, ongelofelijk. Zo hebben de Nederlanders zich in Deshima bewogen en ze hebben het eeuwen uitgehouden op dat kunstmatige eilandje. Toen de Amerikanen daar diplomatieke betrekkingen aangingen, hadden de Nederlanders een streepje voor. Zij spraken ook Engels en werden daarom de intermediairs, een heel unieke positie. Zij hebben de problematiek die op dat moment vigeerde aangepakt. Er waren geen oplossingen, want de Japanners hadden geen waterbouwtechniek. Dus een man als De Rijke kreeg meteen drie rivieren bij Osaka voor zijn kiezen, allemaal stuk voor stuk groter dan de Rijn! Dat had die man allemaal niet gedroomd. Hij was trouwens nooit in Delft geweest. De Rijke was een man van de praktijk uit Zeeland. Hij heeft dertig jaar in Japan gewerkt en is daar nu gewoon een nationale figuur. De titel van

Afb. 2. De koe verzekerd van droge voeten. (Bron: L. van Gasteren, *Een zaak van niveau. 1000 jaar Nederlandse waterhuishouding* (Amsterdam 1991), 62.)

het filmscenario dat ik heb geschreven toen ik terugkwam is 'Ik schaam mij'. Dat refereert aan een brief van De Rijke waarin hij zegt: 'Ik schaam mij erover dat de wereld nooit iets hoort van de Hollanders in Japan'. Andere Nederlanders bleven een paar jaar en dan gingen ze weer weg, maar hij bleef dertig jaar. De Nederlanders hebben daar werkstukken neer gezet waar de honden geen brood van lusten. Ze gingen de concurrentie aan met de Engelsen. De Engelsen schreven in de kranten: 'Hoe durven die brutale Hollanders. Ze hebben geen bergen en mijnheer Van Doorn gaat een tunnel bouwen door een berg van 800 meter hoogte'. Maar dat gaf wel eventjes 25.000 Japanse families te eten, want die gingen rijst verbouwen beneden in het dal, waar het water naar toe liep. Ik las dat in een krantje en toen heb ik alle kranten laten komen van 1868 tot 1905. Die kranten verschenen in het Engels en die hebben we op microfilms. Daarin zag je wat zich in dat Japan voltrokken heeft van eind vorige eeuw. Dat reikt verder dan alleen maar het bouwen van hefgereedschap om een stuk steen op een dijk te plaatsen. Zulke vaardigheden moesten allemaal geleerd worden aan de Japanners. Magistraal dus. Ze lieten een man uit Sliedrecht komen en daarmee komen we weer op zo'n karaktereigenschap. De man stapte gewoon op de trein, ging naar Marseille, nam een boot en kwam in Yokohama aan. Hij sprak geen woord Japans. We hopen de neerslag van het onderzoek vast te leggen in een serie artikelen of hoofdstukken. Het boek over de Nederlanders in Japan moet voor 1999 verschijnen.

Trouwens, Japanners bezoeken in Nederland monumenten waar wij geen weet van hebben. Ik heb filmopnamen gemaakt van autobussen met Japanners in Arnhem of Nijmegen bij het graf van Rouwenhorst Mulder, aan wie zij een hommage brengen. Dat doen ze ook bij het graf van De Rijke op Zorgvlied en bij het graf van ingenieur Van Doorn aan de Kruislaan in Amsterdam. Ze komen dan met een fles water uit het meer waar hij die tunnel heeft gemaakt en sprenkelen dat op het graf. Niemand in Nederland kan er een touw aan vastknopen wat die vijftig Japanners daar doen. Zij hebben groot respect voor wat de Nederlanders in hun land gedaan hebben. Ik heb dan ook gezegd op de eerste pagina van dat script: 'Is er in Nederland een standbeeld of een plaquette te vinden van een Japanner? Neen. Staan er standbeelden van zijn landgenoten in Japan? Ja, meerdere zelfs.' Dan sla je om en dan krijg je al die foto's van standbeelden die in Japan staan met Japanse teksten. En geen Hollander die die namen kent, hè.

Ik betreur het dat ik maar één leven heb. Ik heb ergens een A4-tje waar een serie projecten opstaat die ik nog wil realiseren. Ik vraag me natuurlijk ook wel eens af hoe lang ik nog leef. Ik denk wel dat het sterven in het harnas wordt. En dat is ook goed. Zo hoort het eigenlijk.